

După Marea Unire de la 1918, guvernul României întregite a întreprins acțiuni hotărâte în scopul redresării economiei distruse de război și al mobilizării tuturor provinciilor la consolidarea forțelor de producție ale țării. Concomitent cu reformele desfășurate în industrie și agricultură, autoritățile statului au practicat organizarea unor expoziții orientate la evaluarea stării de lucruri în economie, tehnică și știință, dar și să încurajeze producătorii și specialiștii angajați în diverse ramuri de producție. Astfel, prin Expoziția Industrială, organizată în septembrie 1921 la București de către Mihail Manoilescu, subsecretar la Ministerul de Industrie și Comerț, se relua tradiția începută până la Primul Război Mondial². Era prima expoziție în cadrul României întregite, importanța și semnificația ei fiind cu totul deosebite. „Nimeni nu putea să creadă, scrie în memoriile sale Mihail Manoilescu, că România producea în noile ei granițe articole industriale atât de complicate și de occidentale”³. Tot el reda, concis, în fraze exclamative, dar argumentate, impresia pe care a produs-o expoziția bucureșteană: „Expoziția de la 1921 a fost cel dintâi strigăt de bucurie al românilor când și-au descoperit comorile României Mari”⁴.

Expoziții cu caracter industrial și agricol au fost organizate în anii următori la Iași și Arad. La 27 septembrie 1923 a fost inaugurată Expoziția Moldovei istorice, la care au participat mai mulți vinificatori și pomicultori din județele basarabene⁵. Guvernul tindea, astfel, să antreneze în acest proces centre economice diferite, reprezentând de fapt provinciile țării cu ramuri de producție specifice. Erau scoase în evidență elementele vieții economice caracteristice fiecărei regiuni, subliniindu-se totodată unitatea economică a României întregite. Un eveniment marcant în viața social-economică și culturală a Moldovei de la est de Prut a constituit Expoziția Generală și Târgul de Mostre din toamna anului 1925.

Organizarea la Chișinău a unei expoziții cu caracter economic general avea, pe lângă considerentele menționate, o serie de argumente specifice Basarabiei. Pe lângă obiectivele economice și didactice, organizatorii au urmărit și un scop politic: de a riposta la presiunile pe care le exercita Moscova asupra României pentru reanexarea Basarabiei. În acest sens, N. Iorga scria în „Neamul Românesc”: „Și astfel în țara asupra căreia Troțki și Frunză încrucișează fulgere de amenințare, ei au răspuns la aceste îndemnări de a ne face bagajele, printr-o expoziție, prin atâta lucru: o expoziție”⁶. Marele istoric făcea în acest mod referire la planurile anexioniste ale Uniunii Sovietice, lansate fățiș după eșecul Conferinței de la Viena din martie-aprilie 1924. Prin organizarea expoziției se urmărea, de asemenea, consolidarea autorității statului român după rebeliunea de la Tatarbunăr: „Mii de oameni veniți de pretutindeni au putut vedea că este și altă Basarabie decât a revoltelor sovietice și a dureroaselor represii, la a căror desfășurare alergau «observatori» francezi și «observatori» italieni”⁷. Expoziția avea menirea să întărească spiritul de încredere în perspectiva funcționării instituțiilor românești în Basarabia, în capacitatea lor de a organiza provincia sub aspect economic. Spre deosebire de alte regiuni ale țării, Basarabia era o provincie eminentemente agrară. Cum era și firesc, Expoziția de la Chișinău urma să demonstreze astfel și perspectivele modernizării agriculturii țării după împrumutarea țăranilor în urma reformei agrare din 1921. Pe lângă evaluarea producției agricole, importantă era expunerea în cadrul ei a unor utilaje, mașini și tehnologii orientate să asigure progresul tehnic în agricultură, recunoscut fiind faptul că România rămânea la acest capitol cu mult în urma țărilor occidentale și chiar a statelor învecinate. Totodată, Expoziția avea menirea să contribuie la organizarea interioară a instituțiilor agricole în sarcina cărora era realizarea unor „măsuri agronomice pentru ridicarea nivelului cultural al agriculturii din tot cuprinsul țării”⁸.

Organizarea Expoziției de la Chișinău era impusă și de necesitatea popularizării produselor agricole

¹ Articolul a fost publicat inițial în *Buletinul științific al MNEIN*, serie nouă, nr. 2 (15), 2005, pp. 127-151.

² Mihail MANOILESCU. *Memorii*, vol. 1. București, 1993, p. 34.

³ *Ibidem*, p. 35.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Gh. COJOCARU. *Integrarea Basarabiei în cadrul României (1918-1923)*, București, 1997, p. 166.

⁶ *Foaia plugarilor*, 1925, anul V, nr. 9-11, p. 209.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Buletinul agricol*, 1925, nr. 1, octombrie, p. 2.

pentru a obține piețe de desfacere, de care Basarabia avea nevoie după stabilirea hotarului pe Nistru și izolarea, ca urmare, de piețele de desfacere din Rusia.

Pentru a da expoziției o semnificație cât mai pronunțată, organizatorii au ales ca loc de desfășurare clădirea Liceului nr. 3, fostul palat al Sfatului Țării, unde s-a votat Actul Unirii. Încăperile de la parter au fost repartizate agriculturii, cu secții aparte pentru pomicultură și viticultură. Doar trei camere au fost destinate cooperăției. Etajul de sus a fost repartizat pentru mai multe secții, unde diferite firme locale și străine prezentau mărfuri de larg consum, îmbrăcăminte, țesături, parfumerie și alte produse. O parte considerabilă din etaj era ocupată de secția artelor și industriei casnice. Un loc aparte a fost repartizat produselor industriale din Polonia. Spațiul din fața sediului liceului a fost rezervat prezentării pepinierelor din Basarabia, iar în spatele clădirii erau amplasate pavilionul restaurantului „Londra”, ospătării, locuri de distracție. Se evidențiază pavilionul „Lupeni” cu o galerie subterană, ce prezenta o mină de extras cărbuni.

Povârnișul care pornea de la liceu spre iazul din vale a fost transformat în parc, fiind amenajat cu trepte largi, bazine de apă cu mici cascade și terase, unde erau amplasate numeroase pavilioane cu produse alimentare, bijuterii și instrumente muzicale, manufactură și produse industriale. Fermecau prin aspectul lor estradele muzicale amenajate, cele ale fabricii de jucării „Leo”, ale fabricii de obiecte artistice din piele „Batic” din Chișinău, cel de covoare și țesături orientale, a Camerei de Comerț ș.a. Pe o terasă aparte a fost organizat Bazarul Cooperăției, care prezenta publicului diverse bucate, fructe și băuturi. Mai jos era zona pentru agrement cu diferite caruse-luri, scrânciob, luntre, loterii ș.a.

Intrarea principală la Expoziție era amplasată în perspectiva străzii Principele Carol (azi, S. Lazo), constituită dintr-o poartă măreață cu o arhitectură deosebită, care în timpul nopții era frumos iluminată. Aici, la intrarea în Parcul „Principele Carol”, a fost amenajat un enorm glob pământesc, ce prezenta pavilionul presei. În acest sector de parc, destinat Expoziției, au fost construite pavilioanele pentru produsele industriei grele. Se evidențiază pavilionul industriei metalurgice, pavilioanele francez și cehoslovac, ale diferitor fabrici și uzine. Merită a fi menționat pavilionul elegant, construit de proprietarul fabricii de macaroane T. Kogan în partea de vest a parcului, unde se demonstra o colecție bogată de

fabricate ciudate din aluat. Tot aici au fost amplasate pavilioanele manufacturii de tutun, apiculturii, sericulturii și o casă țărănească tradițională din zona Codrilor basarabeni; este pentru prima dată când la o expoziție din Basarabia a fost prezentată o mostră de arhitectură populară.

De-a lungul Străzii Viilor (azi, A. Mateevici) se înșira un rând de chioșcuri mici, unde se demonstau diferite invenții și lucruri utile pentru gospodărie, veselă și ceramică.

Secția științifică a Expoziției a fost amplasată la galeria Muzeului Național din Chișinău, unica instituție științifică din Basarabia la acea vreme. Alături de muzeu, pe strada Unirii (azi, Sfatul Țării), a fost construită încă o poartă din lemn, ce unea muzeul cu pavilioanele Expoziției.

Expoziția de la Chișinău a durat de la 15 august până la 15 octombrie 1925. Vernisarea ei oficială a avut loc la 8 septembrie 1925, cu participarea conducerii de vârf a țării. Regele Ferdinand I, în scurta sa cuvântare, și-a exprimat sentimentele de bucurie, redând semnificația și importanța Expoziției de la Chișinău. Pentru el, expoziția ce se inaugura reprezenta „munca statornică, munca serioasă, o muncă de întrecere în „lupta pașnică”. Regele își exprima încrederea și speranța că expoziția va da roade „pentru a evidenția manifestările acestei lupte de întrecere”, care urma să contribuie la consolidarea legăturilor „de frăție” a românilor din toate provinciile țării⁹. Și cu această ocazie, regele indica la necesitatea consolidării României întregite, constituite în urma Marii Uniri de la 1918. Prezența suveranului și a Familiei Regale la inaugurarea Expoziției de la Chișinău era o dovadă a interesului pe care-l manifestau autoritățile centrale ale statului român față de evenimentul în cauză și pentru evoluția economică a Basarabiei în ansamblu. Ministrul Agriculturii și Domeniilor, Al. Constantinescu, în discursul său de inaugurare, a relevat momentele ce subliniau importanța „acestei frumoase manifestări economice a Basarabiei”. Fără a se referi la momentele organizatorice și structura expoziției, după frazele elogioase la adresa suveranului și a Familiei Regale, ministrul sublinia: „... în nici unul din aspectele vieții sociale nu apare mai luminoasă și mai categorică trăinicia unei națiuni, decât în rezultatele eforturilor colective pe care ea le face pe câmpul economic”¹⁰. În opinia ministrului, Expoziția de la Chișinău întrunea „caracterul specific al acestei fru-

⁹ *Foaia plugarilor*, 1925, nr. 9-11, p. 218.

¹⁰ *Ibidem*, p. 216.

moase și bogate regiuni” și exprima în forme concrete și vii „însăși viața economică a Basarabiei, concentrată în exemple trăite, plastice și lesne de străbătut, din care se citește inițiativa modestă și liniștită, încordarea viguroasă și continuă, voința multiplă, rezultatul a miilor voințe de aici, care năzuiesc, cu toate, ca Basarabia, unită cu Patria-Mamă, să stea la înălțimea dreptarului economic cu care România Mare are mândrie de a-și măsura valorile ei”¹¹. El menționa că Expoziția întârea prin cuprinsul ei sentimentul de încredere națională și demonstra „puterea de viață și iscusința” populației din provincie, a plugarilor și gospodarilor harnici din satele basarabene¹².

Pregătirea și desfășurarea Expoziției a fost dirijată de Comisariatul General, care avea în componența sa pe generalul V. Rudeanu, comandant al Corpului III Armată – președinte, C-n Lungu, directorul Băncii Naționale – vicepreședinte, și membrii: inginer I. Buciușcan, S. Ciocârdel, E. Castano, Fl. S. Niță, secretar – C. A. Botezat. Organ executiv era Consiliul de administrație, membri ai căruia erau numeroase personalități ale vieții administrative, economice și culturale din Basarabia, printre care Constantin Mimi, președintele Comisiunii agricole; Șt. Ciobanu, președinte al Comisiunii istorico-culturale; I. Buciușcan, președinte al Comisiunii industriale; Fl. S. Niță, președintele Comisiunii de industrie casnică; S. Covallioti, președinte al Comisiunii viticole; V. Țanțu, prefectul județului Lăpușna, reprezentanți ai Primăriei orașului Chișinău, ai Camerei de Comerț, directori generali din partea unor ministere, prefectul poliției Chișinăului, inspectori. A funcționat și o Comisiune de cenzori, având misiunea de a supraveghea respectarea regulamentului Expoziției și a bugetului prevăzut¹³. Observăm prezența în organele de conducere a Expoziției a multor fruntași basarabeni participanți la mișcarea națională de la 1917-1918.

În procesul de organizare și desfășurare a expoziției un rol deosebit l-au avut consilierii agricoli din județele Basarabiei: I. Candini – Soroca, T. Ambrojevici – Hotin, C. Constantinescu – Orhei, A. Dimitriu – Bălți, T. Dănescu – Chișinău, T. Nicov – Tighina, Atanasiu-Butagiu – Cetatea Albă, Gr. Stănescu – Ismail, Stătescu – Cahul. După cum se menționa în presa de specialitate, „acești stâlpi ai organizațiilor oficiale-agricole din Basarabia, după încheierea re-

formeii agrare, au demonstrat și cu ocazia expoziției din 1925 capacități și voință pentru a evidenția perspectivele agriculturii din provincie”. De asemenea, la prezentarea produselor fermelor și pepinierelor statului au contribuit inspectorul general al Ministerului Agriculturii, S. Comârzan, inspectorul viticol I. Ionescu și inspectorul Iosif Bahtalovschi. În cadrul Expoziției a fost organizată și secțiunea Casa pădurilor, la aceasta contribuind directorul regional silvic Petrescu și inspectorul silvic Pșemirschi. Direcțiile Ministerului Agriculturii și Domeniilor, prin reprezentanții săi, au tutelat și, într-o anumită măsură, au sprijinit financiar întreaga activitate de pregătire a secțiunilor respective ale expoziției¹⁴.

Fiecare secțiune a expoziției avea în frunte un comitet executiv, alcătuit din specialiști în domeniu, reprezentanți ai județelor, proprietari, funcționari administrativi. Pentru a asigura buna desfășurare a expoziției, secțiunile au elaborat din timp programe care cuprindeau criteriile privind selectarea și prezentarea exponatelor. Un model în acest sens era programul Secțiunii de viticultură și oenologie, întocmit de către Iosif Bahtalovschi, inspector pe lângă Ministerul Agriculturii și Domeniilor. Secțiunea respectivă era structurată în multe secții, printre ele fiind secția culturilor speciale; materiale de plantare; secția instrumentelor și uneltelor întrebuintate în viticultură; secția științifică-demonstrativă. Oenologia era prezentată prin secțiile: vinuri, instrumente și scule aplicabile în tehnica vinificației, secția științifico-demonstrativă de vinificație; secția literaturii despre viticultură și vinificație¹⁵. Pentru instruirea specialiștilor și a producătorilor în domeniu au fost organizate secții speciale de propagandă a viticulturii și vinificației în rândul populației; conferințe despre viticultură și vinificație; concursuri. La conferințe se dezbăteau o serie de probleme ce vizau situația viticulturii și vinificației în România, cercetarea științifică în domeniu, sistemul predării acestei ramuri în școlile de viticultură și vinificație, bazele vinificației practice, organizarea gospodăriilor viticole, cooperarea în domeniul viniviticol ș.a. Concursurile urmăreau să evidențieze realizările obținute de producători și instituții, utilizarea mecanismelor și a tehnicii în producție, metodele și mijloacele de propagandă în domeniul viticulturii și vinificației etc.¹⁶.

¹⁴ *Ibidem*, p. 286.

¹⁵ *Programul secțiunii de viticultură și oenologie, întocmit de Iosif Bahtalovschi*. Chișinău, 1925, pp. 5-17.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 15-17.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 217.

¹³ *Ibidem*, p. 288.

Secția Agricultură prezenta varietatea și tipurile principale de gospodării agricole: mari, mici și mijlocii. Erau expuse produse din noile gospodării, constituite în urma reformei agrare, precum și produse din gospodăriile coloniștilor, acestea cuprinzând două categorii: gospodării formate prin colonizările de până la 1918 și cele înființate corespunzător prevederilor reformei. În pavilionul respectiv erau prezentate cele mai diverse produse ale agriculturii: plante și rădăcini, spice, boabe, știuleți, semințe etc.

Una din particularitățile expoziției constă în faptul că exponatele nu prezentau exemplarele cele mai frumoase, ci „produsele agricole cele mai obișnuite”, așa cum erau puse în vânzare de către producători. Vizitatorii aveau astfel posibilitatea de a se informa asupra situației reale a agriculturii din România, în special din Basarabia. După cum menționa unul dintre specialiști, materialul expus prezenta „oglină fidelă a agriculturii din această provincie”¹⁷. Exponatele erau grupate după tipurile de plante și după județe, evidențiind trăsături comune și anumite particularități ale agriculturii din diferite zone. Varietatea plantelor cultivate pentru comercializare era prezentată cu indicația suprafeței însămânțate, a plantelor premergătoare și mărimea recoltei obținute la hectar în acel an. Gospodăriile care expuneau produse fuseseră studiate în prealabil de către personalul agricol din județele respective, ceea ce a permis relatarea unor informații explicative privind starea acestora și condițiile de producție. Pentru a ilustra aceste gospodării și a sublinia împrejurările în care au fost crescute plantele expuse, organizatorii au prezentat fotografii cu imaginea tuturor clădirilor și acareturilor cuprinse în gospodărie, a inventarului, terenurilor cultivate, a vitelor etc. În scopul informării cât mai exacte asupra calității exponatelor, Comitetul executiv al expoziției a organizat analiza tuturor grăunțelor expuse în privința greutateii hectolitrică și a corpurilor străine. O mare importanță pentru vizitatorii de la sate avea prezentarea metodelor și tehnologiilor avansate de cultivare a porumbului practicate de producători din Bolgrad, județul Ismail.

Pentru schimbul de experiență în domeniul agriculturii prezentau un interes deosebit eșantioanele Institutului de Selecționare a Plantelor Agricole din Moravia. Colecția prezenta realizări științifice, la care urmau să se orienteze și producătorii basarabeni,

unele varietăți de cereale selecționate fiind încercate cu succes în provincie¹⁸.

Exponatele ce demonstau dezvoltarea viticulturii în România, și mai ales în Basarabia, erau prezentate în trei camere mari și coridorul ce le unea, formând un complex distinct. Erau expuse planșe cu varietăți de viță americană, întrebuințate mai mult în țară, butași obținuți din altoire, fazele prin care trece portaltolul și altoiul până la transformarea definitivă în viță-de-vie¹⁹. Planșe numeroase prezentau vițele europene altoite, evidențiind varietățile cele mai răspândite în țară. Pe lângă produsele unor renumite pepiniere din țară cum erau cele de la Drăgănești, Drăgășeni, Nicorești, erau expuse și vițe altoite provenite de la pepiniera satului Bucovăț. Importante pentru viticultori erau planșele prin care se demonstau metodele și mijloacele de combatere a vătămătorilor și a bolilor viței-de-vie. Prezentau interes practic diferite pulverizatoare cu toate elementele constitutive și piesele de schimb, materiale întrebuințate la combaterea bolilor. Erau demonstrate varietăți de soluri viticole din regiunile Costiugeni (Botoșani), Petroasa, Cotnari, Cetatea Albă și o hartă agrogeologică a Basarabiei, care completa studiul solului acestei provincii²⁰.

O secțiune distinctă prezenta dezvoltarea vinificației, cuprinzând instrumentele și materialele întrebuințate în această ramură, precum și șase pivnițe, unde erau aranjate vinuri albe și negre cu renume în țară și peste hotare: de la Costiugeni (Botoșani), Cotnari, Petroasa, Murfatlar, Ighiu, Miniș din recoltele anilor 1921-1924. Erau demonstrate și metode de analiză a vinurilor, ceea ce indica grija instituțiilor de resort pentru calitatea acestora²¹.

Dintre cele 170 de varietăți de struguri de vin și de masă expuse, mai importante erau: Aligote, Chasselas Dore, Roz-Muscat-uri, Pinot Franc și Gris, Cinsault, Galbenă de Odobești, Plăvaie, Păsăreasca Albă și Neagră, Riesling, Muscat de Frontignan, Calabri, Coamă, Cruciulița, Frâncușă, Rară Neagră, Noir de Crimeea ș.a. Soiuri hibride de asemenea erau prezente pe standurile expoziției: Noah, Isabelle, Lidia, Terras, Delaware, Gaillard etc. Se evidențiau și produsele industriei de conservare a fructelor și strugurilor²².

¹⁸ *Ibidem*, p. 222.

¹⁹ I. IONESCU. „Viticultura”, în *Foaia plugarilor*, 1925, nr. 9-11, p. 234.

²⁰ *Ibidem*, p. 235.

²¹ *Ibidem*, p. 235.

²² *Ibidem*, pp. 235-236.

¹⁷ T. AMBROJEVICI. „Agricultura Basarabiei, II”, în *Foaia plugarilor*, 1925, nr. 9-11, pp. 221-222.

Această descriere, făcută în baza relatărilor agronomului inspector al Ministerului Agriculturii I. C. Ionescu, permite evaluarea nivelului dezvoltării viticulturii în țară și contribuția esențială a Basarabiei la dezvoltarea ei. Totodată, informația privind exponatele de viticultură și vinificație permite cercetătorilor să reconstituie evoluția acestor importante ramuri ale economiei naționale.

Deosebit de bogate și variate erau standurile care prezentau vizitatorilor produse ale horticulturii, ramură care, în comparație cu cultura câmpului ori agricultura propriu-zisă, avea de soluționat mai multe chestiuni de ordin tehnic și economic. Sub conducerea lui D. I. Ștefănescu, șeful Direcției Horticultură a Ministerului Agriculturii, erau expuse hărți, cartograme, planuri, fotografii, cărți, broșuri horticole și ceea ce putea admira și vizitatorul de rând – un bogat sortiment de fructe, reprezentând peste o sută de varietăți de specii. După cum menționa horticultorul județean Paul Dulle, se evidențiau fructele din grădina pomicolă Șirăuți și pepiniera satului Vișan.

Era admirată colecția de fructe a Școlii Naționale de Viticultură din Chișinău – varietăți industriale adaptate condițiilor de mediu ale Basarabiei, diverse tablouri și alte materiale didactice intuitive²³, materiale cu caracter instructiv, colecții de insecte vătămătoare la pomii roditori, de insecticide, modele de mașini, aparate de pulverizare, utilizate la Stațiunea Bioentomologică din Chișinău.

Societatea evreiască „Ort” din Chișinău era prezentă prin hărți, tablouri, material didactic mobil și multe produse grădinărești care demonstau proiectele de ajutorare a producătorilor din domeniul pomiculturii. Zemstvele județene, deși ca instituții administrative fuseseră lichidate, prezentau, cu eforturile și străduința agronomilor lor, un bogat material didactic. În acest sens se evidenția zemstva județului Hotin, ce prezentase la Expoziție o cartogramă prin care se demonstra răspândirea pomiculturii în partea nord-estică a Basarabiei, fotografii cu vederi pitorești din grădinile Hotinului. Atrăgea atenția vizitatorilor și copia uscătoriei-model de fructe, situată lângă livada de stat din comuna Șirăuți. În secția respectivă erau prezentați peste 60 de producători de fructe din diverse județe ale Basarabiei. Tot aici erau expuse și diferite mijloace de prelucrare și valorificare a produselor grădinărești²⁴.

Înzestrarea tehnică a agriculturii a constituit în perioada interbelică unul dintre punctele vulnerabile ale acestei ramuri. Din acest punct de vedere, era îndreptățită atenția deosebită care a fost acordată prezentării mașinilor agricole, instrumentelor și utilajului, utilizate la cultivarea solului, la prelucrarea și păstrarea boabelor și semințelor. În opinia specialiștilor care au participat la organizarea Expoziției, secțiunea mașinilor agricole era „una din cele mai bogate și mai bine prezentate”²⁵. În pavilioanele respective au fost expuse numeroase mașini agricole ale unor întreprinderi din țară și din străinătate, fapt ce demonstra interesul pe care-l manifestau acestea pentru Expoziția de la Chișinău. Totodată, se observau progresele evidente ale firmelor românești producătoare de mașini agricole, acestea demonstrând perspective pentru dezvoltarea agriculturii din țară; 15 din cele 28 de firme participante erau românești, iar celelalte – din Cehoslovacia, Franța, Germania, SUA. Atenția vizitatorilor, mai ales a producătorilor agricoli și a specialiștilor, era captată de mașinile firmelor din țară: „Reșița”, „And. Rieger din Sibiu”, „Dumitru Gutye-fiul” din Oradea Mare. Era prezentată o colecție variată de pluguri de diverse sisteme, grape, cultivatoare, batoze pentru porumb, treierătoare de mână, vânturătoare, prese hidraulice pentru fabrici de ulei, teascuri pentru vinificație, mașini de prelucrat lână, șîșcornițe, aparate pentru strivit struguri, garnituri pentru instalarea morilor, unelte agricole simple etc.²⁶.

Pe lângă întreprinderile mari din țară, și-a expus mașinile firma „Progres” din Tarutino, județul Cătălea Albă, colecția respectivă cuprinzând vânturătoare, cultivatoare, teascuri etc., o dovadă că începea constituirea acestei ramuri și în Basarabia.

Erau prezente cu exponate proprii și școlile de meserii din Todirești, Rezina, Soroca, Cuhurești, Hotin, care demonstau pluguri, prese, zdrobitoare pentru struguri, mașini de filat mătăsă, batoze de porumb, vânturătoare ș.a.²⁷.

Firmele din străinătate se evidențiau prin mașinile și utilajele cu un grad mai înalt de asamblare, printre acestea fiind garnitura de treierat cu batoză perfecționată, motoare pentru gospodărie, separatoare, semănători, prese de diverse mărimi, mașini de secerat, tractoare, cultivatoare, mori mici

²³ P. DULLE. „Horticultura la expoziție”, in *Foaia plugarilor*, 1925, nr. 9-11, p. 230.

²⁴ *Ibidem*, pp. 232-233.

²⁵ Gh. CORDONET. „Mașinile agricole la Expoziția din Chișinău”, in *Foaia plugarilor*, 1925, nr. 9-11, p. 246.

²⁶ *Ibidem*, p. 247.

²⁷ *Ibidem*, p. 248.

și motoare pentru ele, treierătoare de mână și cu motor ș.a.²⁸. Acestea erau în atenția importatorilor de mașini agricole, dar, totodată, constituiau modele pentru producătorii din țară.

În cadrul Expoziției s-a organizat un concurs pentru cele mai eficiente pluguri. O comisie specială sub președinția lui H. Celibidachi a stabilit calitățile plugurilor, încercându-le pe câmpul satului Durlești. La baza aprecierii lor erau puse o serie de criterii vizând calitatea și accesibilitatea lor, greutatea, costul, construcția, calitatea materialului, răsturnarea brazdei și îngroparea miriștei, forma arăturii, mărunțirea solului, stabilitatea plugului etc. Cele mai bune pentru condițiile Basarabiei s-au dovedit a fi plugurile firmelor „Melotte” din Belgia, „R. Bacher” din Cehoslovacia, „Frații Eberhardt” din Germania, ele fiind destinate în special gospodăriilor mici²⁹. Comisia respectivă, luând în considerare importanța introducerii tehnicii agricole în Basarabia, a propus înființarea unei stațiuni de experimentare a mașinilor agricole, unde urma să se studieze minuțios calitățile lor și să recomande cele mai potrivite tipuri de mașini pentru diferite regiuni, astfel agricultorii fiind încurajați să le procure și să le utilizeze în gospodării³⁰.

Argumentată era opinia specialiștilor și a politicienilor care apreciau cooperarea drept un mijloc eficient de ameliorare a situației din economie, de perfecționare a muncii agricole și de îmbunătățire a stării materiale a micului producător din oraș. Din acest punct de vedere, erau importante eforturile organizatorilor de a prezenta la Expoziție diverse produse ale societăților cooperatiste, care au și fost expuse în trei dintre cele mai frumoase camere ale Liceului nr. 3 și reprezentau producători din toate regiunile țării. Ele cuprindeau: produse forestiere, miniere, articole din piele, mobilă, exponate ale industriei casnice ș.a. Era prezentată pe larg cooperarea agricolă din Basarabia, în frunte cu societatea „Pomona” din Chișinău, care expunea un bogat material agricol și horticol: cereale, flori și plante de grădină, modul de păstrare a semințelor, îngrășăminte, unelte și mașini agricole. Se evidențiau societățile cooperatiste specializate în piscicultură: „Morun” din Vâlcov, „Crap de aur” din Reni, „Năvod” din Ismail³¹.

Activitatea de propagandă a cooperăției era prezentată prin Secția culturală, care cuprindea informații și imagini privind tipărirea unor buletine, organizarea unei biblioteci cooperatiste, activitatea școlii de contabilitate și educație cooperatistă din Chișinău, instituirea cursurilor cooperatiste în diverse localități din Basarabia, numeroase grafice și o hartă a României cooperatiste etc.³².

Dintre cele 21 de secțiuni ale Expoziției Generale din Chișinău, una din cele mai bogate și mai interesante era cea industrială³³. Cum era și firesc, în acest domeniu prioritate aveau centrele industriale din Transilvania și din Vechiul Regat. În prim-plan erau prezentate societățile metalurgice „Astra” și „Reșița”, care, în opinia specialiștilor, „făceau cinste” României întregite și „după felul materialelor produse, putând concura cu cele mai mari întreprinderi metalurgice din străinătate”³⁴. Exponatele acestor întreprinderi cuprindeau motoare electrice pentru curent alternativ cu trei faze, clopote de oțel, piese pentru mașini și locomotive, osii pentru locomotive și vapoare, autocisternă stropitoare, mașină de găurit, strung de precizie, motor industrial etc. În paralel, erau demonstrate produse metalurgice ale întreprinderilor din Mediaș, Cluj, București, Brașov. În alt pavilion din apropiere erau expuse cu preponderență mașini agricole, prese de ulei, instalații pentru distilarea apei, fabricate de întreprinderi din București, Chișinău, Satu-Mare. Un pavilion aparte cuprindea produse ale Regiei Monopolurilor Statului: colecții de tutun și țigarete, un motor pentru două mașini de fabricare a țigaretelor „Basarabeanca”, special construite cu ocazia Expoziției, o uscătorie de tutun ș.a.³⁵.

Secțiunea industrială cuprindea și numeroase exponate ale unor firme străine fie sub cerul liber, fie în pavilioane aparte. Astfel, pavilionul francez prezenta produsele a 20 de firme – de la țesături fine până la cele mai complicate mașini. Se evidențiau de asemenea produsele de igienă, obiecte confecționate de cele două școli franceze din Chișinău, burghiuri, clești ș.a. După mențiunile profesorului universitar Ioan Simionescu, și mai impresionant era pavilionul cehoslovac, în special prin mașinile și utilajele agricole, necesare gospodăriilor din mediul rural³⁶.

³² *Ibidem*, p. 253.

³³ AL. POTLOG. „Secțiunea industrială”, în *Foaia plugurilor*, 1925, nr. 9-11, p. 256.

³⁴ *Ibidem*, p. 257.

³⁵ *Ibidem*, p. 259.

³⁶ *Ibidem*, pp. 258-259; I. SIMIONESCU. „Expoziția din Chișinău”, în *Viitorul*, 1925, septembrie.

²⁸ *Ibidem*, pp. 48-242.

²⁹ *Foaia plugurilor*, 1925, nr. 12, decembrie, pp. 303-304.

³⁰ *Ibidem*, p. 305.

³¹ N. TEODORESCU. „Cooperarea”, în *Foaia plugurilor*, 1925, nr. 9-11, pp. 250-252.

Multe mărfuri industriale erau expuse și în palatul principal al Expoziției. Astfel, în una din camere puteau fi văzute produse ale industriei alimentare reprezentate de fabricile „Alfa” (Chișinău), „Alois Muller” (București), fabricile de zahar din Bucovina și Basarabia. Își expuneau produsele și cele trei mari societăți petroliere din țară: „Steaua Română”, „Astra Română” și Societatea Româno-Americană.

O reprezentare largă aveau în pavilionul central fabricile textile – una din cele mai dezvoltate ramuri ale industriei românești din perioada interbelică. Erau expuse produse variate ale unor firme românești ori mixte din București, Brașov, Oradea Mare, Chișinău, Cluj, Iași. Sub aspect geografic, industria textilă cuprindea centre economice din toate zonele țării – factor evidențiat în cadrul expoziției.

Relațiile de bună colaborare economică între România și Polonia erau confirmate prin prezentarea la expoziție a unor mostre produse la 120 de întreprinderi din țara vecină.

Aspecte și tendințe ale dezvoltării culturii românești puteau fi sesizate prin vizitarea secțiunilor industriei de arte casnice, lemnului, zincografiei, a standurilor fabricii de instrumente muzicale „Vișata” din București ș.a.³⁷

În vestita sală de recepție, împodobită cu placa comemorativă ce confirma unirea Basarabiei cu România, se afla o expoziție bogată de covoare autohtone și icoane vechi. Tot aici puteau fi admirate picturile lui Nicolae Grigorescu, Ștefan Popescu, Theodor Aman, Octav Băncilă, dar și unele pânze ale artiștilor plastici basarabeni. Sub competența supraveghere a academicianului Șt. Ciobanu și a profesorului L. Boga, erau expuse acte vechi privind istoria Basarabiei, evidențiate fiind documentele despre trecutul comerțului basarabean. În aceeași sală era prezentată o colecție de icoane vechi, Porțile împărătești și Evanghelia din secolul al XVII-lea a Muzeului Duhovnicesc din Chișinău³⁸.

Pavilionul industriei casnice, organizat sub președinția doamnei F. Niță, energica directoare a Școlii Normale de Fete din Chișinău, demonstra bogăția ornamentală și cromatica covoarelor vechi moldovenești și a altor lucrări manuale, executate în școli, mănăstiri și diferite localități din Basarabia³⁹.

O particularitate esențială a Expoziției din Chișinău a constituit-o prezentarea datelor statistice pri-

vind evoluția Basarabiei după 1918. Reprezentanțele grafice, cartogramele și diagramele au fost pregătite și expuse la insistența Comisariatului Expoziției, în special a profesorului A. Cardas. Pe lângă datele statistice privind repartizarea suprafețelor cultivate cu diverse plante agricole, erau prezentate informații minuțioase ce reflectau exproprierea și împrăștierea, efectuate în cadrul reformei agrare de către Agenția „Casa Noastră”. Evoluția agriculturii putea fi apreciată și după cifrele ce redau suprafețele semănate și recoltele obținute în anii 1922-1924. Instructive erau datele privind suprafețele semănate și recoltele obținute în gospodăriile mari și mici înainte și după reforma agrară⁴⁰. Lucrările statistice prezentate la Expoziție constituie o sursă importantă pentru cercetătorii preocupați de istoria economiei Basarabiei. Or, tocmai aceste informații consistente au stat la baza lucrării profesorului Carl Uhlig de la Universitatea din Tübingen privind situația economică a Basarabiei după 1918⁴¹.

Secția științifică a Expoziției a fost amplasată în localul Muzeului Național, unde, în special, au fost expuse rezultatele activității acestuia în perioada 1922-1925⁴². Este prima participare a Muzeului la o expoziție în cadrul României și, totodată, prima ocazie de a demonstra potențialul său specialiștilor și publicului din întreaga țară. Un interes deosebit prezenta seria de lucrări privind natura Basarabiei, elaborate conform planului întocmit de către directorul muzeului, N. Florov, și aprobat de Ministerul Instrucțiunii Publice în anul 1922. Conform acestui program, Muzeul „trebuia să fie astfel organizat, încât să prezinte nu o simplă colecție de obiecte, [...] ci, înainte de toate, un mijloc pentru studierea naturii regiunii, pentru cercetarea însușirilor și bogățiilor ei, [...] nucleul în jurul căruia se va dezvolta o activitate științifică cu privire la cercetarea tuturor ramurilor naturii Basarabiei și de la care locuitorii Basarabiei se vor putea iniția și informa despre progresele acestui studiu în general și ale bogățiilor țării în special”⁴³.

Deși perioada de activitate a colectivului Muzeului în această direcție a fost destul de scurtă, succesele obținute erau convingătoare. Pe lângă hărțile pedologice ale cercetătorilor ruși de până la Unire,

⁴⁰ *Foaia plugarilor*, 1925, nr. 9-11, pp. 260-261.

⁴¹ *Ibidem*, p. 264.

⁴² *Foaia plugarilor*, 1925, nr. 9-11, p. 219.

⁴³ N. FLOROV, „Muzeul Național de Istorie Naturală din Chișinău. Trecutul și starea lui actuală”, în *Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău. Fascicule*, 1926, p. 8.

³⁷ *Ibidem*, pp. 259-260.

³⁸ *Furnica*, 1925, nr. 18, p. 6.

³⁹ *Ibidem*, p. 9.

care demonstrau evoluția studiilor cu privire la solurile Basarabiei, erau prezentate și hărți alcătuite în anii 1922-1925: harta hipsometrică elaborată de N. Florov, care era prima încercare de caracterizare a reliefului ținutului cu cele mai mici detalii, harta itinerariilor expedițiilor Muzeului, realizate în acești ani, în trei județe din sudul Basarabiei. Erau expuse și cercetările punctului agronomic de la Costiujeni, un interes deosebit prezentând harta solurilor care demonstra existența unei largi varietăți ale acestora. O mare importanță aveau lucrările cu privire la studiul apelor subterane din Basarabia, în special harta hidrometrică a orașului Chișinău. Lucrări aparte erau consacrate structurii țărmului Mării Negre, care caracteriza epoca cuaternarului. Compartimentul entomologie al expoziției era prezentat prin colecții de gândaci, de orthoptere și lepidoptere, adunate de colaboratorii Muzeului M. Zubovschi și B. Miller în anii 1922-1925. Lucrările cu caracter geologic prezentau colecțiile sistematice paleontologice, adunate de cercetătorul M. Pocora.

Un material abundent, inclusiv obiecte rare, colectate de C. Ambrojevici, demonstra secția de arheologie. Grație lucrărilor acestui arheolog, colaborator al Muzeului, reprezentanți ai cercurilor științifice și publicul vizitator puteau constata prezența paleoliticului în România. Multe din cercetările arheologice au fost inițiate în legătură cu investigațiile specialiștilor pedologi asupra epocii cuaternarului⁴⁴. Realizările secției științifice a Muzeului Național impresionau în mod deosebit nu numai specialiștii în domeniu și vizitatorii din țară, dar și pe cei de peste hotare. În acest sens, menționăm aprecierile date de către profesorul Universității din Tübingen Carl Uhlig, cercetător care studia Basarabia din punct de vedere geologic și geografic. El constata că în anumite ramuri de activitate Muzeul descoperea „câi cu desăvârșire noi”⁴⁵.

Expoziția mai cuprindea secția atelierului de rechizite școlare, înființată în anul 1922 în baza laboratorului și a experienței neobositei conservatoare Albina Ostermann, în cadrul căreia erau expuse animale împăiate, preparate în spirt, preparate corozive și altele din *papier mâché* etc. Importanța materialelor prezentate era de netăgăduit pentru instituțiile de învățământ din Basarabia. În acest context, era salută inițiativa școlilor din județele Basarabiei, care

au organizat excursii pentru elevi în scopul vizitării Expoziției⁴⁶.

Organizarea Secției științifice a Expoziției în incinta Muzeului și în baza colecțiilor și cercetărilor realizate de colaboratorii acestuia a însemnat, de fapt, aprecierea înaltă dată acestei instituții. Participarea la Expoziție confirma faptul că Muzeul din Chișinău purta pe drept numele de Muzeu Național și se înscria în lista celor mai importante instituții de profil din România, demonstrând continuitatea frumoaselor tradiții ale Muzeului Zemstvei, constituite încă la sfârșitul sec. al XIX-lea. Confirma acest lucru și faptul că Muzeul a fost printre cei șase participanți menționați cu Premiul Mare și cu Medalia de Aur⁴⁷.

Expoziția din Chișinău a constituit un cadru favorabil pentru Congresul General Agricol, care și-a ținut lucrările în capitala Basarabiei la 10 și 11 septembrie. Participanții la Congres, specialiști în agricultură din tot cuprinsul țării, au avut prilejul să facă cunoștință cu bogățiile Basarabiei în acest domeniu și să stabilească relații de colaborare în scopul perfecționării tehnologiilor de lucrare a solului și al unei organizări mai bune a economiei agrare. Pe lângă cei peste 2000 de agricultori și agronomi, la Congres au fost reprezentanți ai Guvernului, ai administrației provinciale și ai armatei, inclusiv ministrii Ion Inuleț și Al. Constantinescu, președintele Congresului, Constantin Mimi, generalul Rudeanu ș.a.⁴⁸.

Constatările, recomandările și dezideratele exprimate la Congres erau în deplină consonanță cu mesajul și obiectivele Expoziției, iar secțiile, în care s-au desfășurat dezbaterile, aveau în mare parte profil identic cu cele ale Expoziției. În baza referatului profesorului N. Florov, organelor de resort ale statului le-au fost propuse o serie de măsuri în scopul intensificării agriculturii din România. Ele aveau drept obiective: studiul sistematic al condițiilor istorico-naturale în toate regiunile țării; crearea unei rețele de stațiuni experimentale cu laboratoare, care să aibă la bază un program de activitate în strictă corespundere cu condițiile locale de sol, climă etc.; elaborarea unui sistem mai avansat de cultivare a solului; selectarea varietăților de plante agricole după regiunile naturale; înființarea unei școli pentru pregătirea specialiștilor selecționatori; organizarea asistenței agronomice de către institute, conduse de specialiști localnici, colaborarea strânsă dintre came-

⁴⁴ N. FLOROV. „Secția științifică a Muzeului Național”, în *Foaia plugarilor*, 1925, nr. 9-11, p. 136.

⁴⁵ *Furnica*, 1925, nr. 18, p. 6.

⁴⁶ *Furnica*, 1925, nr. 19, p. 6.

⁴⁷ *Foaia plugarilor*, 1925, nr. 12, p. 307.

⁴⁸ *Foaia plugarilor*, 1925, nr. 9-11, p. 265.

rele agricole județene cu Uniunea Camerelor Agricole și cu Ministerul Agriculturii; reunirea cercurilor largi de agricultori în cooperative agricole; acordarea creditelor pentru asanarea și regenerarea livezilor prin cooperative; înființarea de cooperative pentru industrializarea fructelor; studierea pieței mondiale și sprijinul statului la exportul de fructe ș.a.⁴⁹.

O serie de recomandări, formulate la Congres, erau elaborate în funcție de condițiile concrete ale Basarabiei, acestea fiind argumentate prin materialele Expoziției de la Chișinău. Fără a le caracteriza în amănunte, pe lângă cele cu caracter general, menționăm unele dintre ele: acordarea de mijloace Muzeului Național din Chișinău pentru organizarea lucrărilor experimentale în domeniul agriculturii; susținerea planului Muzeului cu privire la organizarea parcurilor naționale; acordarea unor credite substanțiale pentru ameliorarea situației în zonele Basarabiei cuprinse de secetă; înzestrarea în mod suficient a școlilor agricole cu material intuitiv și demonstrativ, cu plantații și gospodării; readucerea la gradul de școală secundară a Școlii Naționale de Viticultură și Oenologie din Chișinău cu dreptul absolvenților de a se înscrie la facultățile de științe; asigurarea stagiunii de practică în gospodăriile model particulare sau de stat, așa cum erau cele ale coloniștilor germani din sudul Basarabiei, ale răzeșilor din Soroca și Orhei ș.a.; aplicarea Legii învățământului primar pentru școlile de la Purcari, Copcui, Grinăuți și Brânzei, care prevedea acordarea de salarii speciale (50 % în plus), teren gratuit, reducerea vârstei de pensionare pentru corpul didactic din regiunile cu minorități; reînființarea cursurilor pedagogice din 1923 ținute la Chișinău⁵⁰.

Unele recomandări se refereau la sectorul zootehnic din Basarabia, printre ele fiind: menținerea în centrul provinciei a rasei de taurine moldovenești; reorganizarea crescătoriei din satul Todirești (jud. Tighina); restabilirea crescătoriilor particulare repute în trecut pentru această rasă în satele Leontieva, Cricova etc.; extinderea creșterii taurinelor roșii în județele Tighina, Cahul, Ismail, folosindu-se ca sursă șeptelul din județul Cetatea Albă; extinderea în nordul Basarabiei a creșterii taurinelor de rasă Simmental din crescătoriile Ardealului și Bucovinei; extinderea și studierea pe larg a creșterii oilor Caracul; legiferarea imășurilor comunale sub administrarea primăriilor; lărgirea suprafețelor cultivate cu lucernă; organizarea învățământului și a propagandei agricole

prin înzestrarea Școlii de Apicultură din Chișinău cu local propriu și materialul didactic necesar⁵¹.

Expoziția Generală și Târgul de Mostre din 1925 au constituit un eveniment distinct al vieții economice și culturale a Basarabiei în cadrul României întregite. „Măreția acestei expoziții, scria directorul general A. Cardas, a impus respect celor mai serioși cârtitori locali și tuturor dușmanilor neamului nostru care ironizau străduința muncitorilor întruniți sub steagul expoziției, steag care a însemnat numai cinste, adevăr și muncă românească”⁵².

Pe lângă aprecierile elogioase care au însoțit Expoziția, importantă a fost studierea în baza produselor și materialelor expuse a situației reale în care se află agricultura țării. Relevante în acest sens erau cuvintele lui A. Buzdăga, reputat specialist în domeniu, care menționa că Expoziția prezenta „un tablou în relief al stării agricole din Basarabia” și servea ca „o carte ce poate fi studiată de oricine”⁵³. Exponatele prezentate, odată cu evidențierea posibilităților pe care le avea agricultura provinciei, scoteau la iveală nivelul scăzut de organizare a exploatării solului, gradul redus de înzestrare tehnică, dependența gospodăriilor de condițiile climaterice – factori ce determinau recoltele scăzute la hectar. Expoziția urma deci să deschidă calea unor noi transformări în agricultură, să orienteze instituțiile administrative, economice, științifice și de învățământ la realizarea măsurilor necesare pentru eficientizarea acestei importante ramuri a economiei naționale. Produsele expuse, materialele statistice și ilustrative orientau politica economică a statului la sprijinirea creditului agricol, a cooperației la sate, impuneau modificări în structura prețurilor și a tarifelor la transport, import și export, recomandau direcționarea mijloacelor spre înzestrarea tehnică a agriculturii.

Expoziția Generală din 1925 de la Chișinău a fost marcată de Poșta Română prin utilizarea unei ștampile speciale, folosită la Oficiul Poștal Chișinău Centru, precum și prin publicarea unui set de cărți poștale ilustrate, o parte din care le reproducem în continuare.

EXPOZIȚIE
15 AUG – 30 SEP
TÂRG de MOSTRE

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 269-274.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 269-277.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 278-280.

⁵² *Ibidem*, p. 281.

⁵³ *Buletinul agricol*, 1925, anul I, nr. 3, p. 2.

Imagini de la Expoziția Generală de la Chișinău (a. 1925)

(Din colecția lui Aurel Ciobanu – se publică pentru prima dată.)

Ceremonia de inaugurare a Expoziției Generale de la Chișinău. 8 septembrie 1925

Portalul principal al Expoziției, amplasat în perspectiva străzii Principele Carol (azi, str. Serghei Lazo)

Aspectul general al Expoziției cu pavilionul central, amplasat în Palatul Sfatului Țării

Pavilioane particulare amplasate pe o terasă de pe panta din spatele Palatului Sfatului Țării

Scările, cascadele și terasele cu pavilioane amenajate pe panta din spatele Palatului Sfatului Țării

Pavilionul muzicii și panorama Buiucanilor

Pavilionul restaurantului „Londra”, amplasat în spatele Palatului Sfatului Țării

Pavilionul Minelor Lupeni

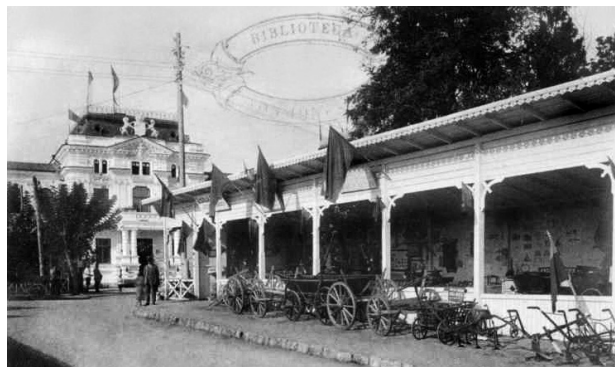
Pavilionul Covalachi

Pavilionul industriei metalurgice

Pavilionul industrial nr. 2

Pavilionul unelte și mașini agricole

Pavilionul Regiei Monopolurilor Statului

Pavilionul Moara Mecanică „Kogan”

Pavilionul Societății Române de Întreprinderi

Pavilionul presei

Standul ziarului „Universul”

Pavilionul industriei franceze

Interiorul pavilionului francez

Interiorul pavilionului francez cu mărfuri de larg consum

Pavilionul cehoslovac

Pavilionul Fabricii de Ciment „Traian”

Casă cu arhitectură tradițională din zona Codrilor basarabeni